

Отчет за 2013 г. на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”, БАН

1. Проблематика на звеното:

1.1. Преглед на изпълнението на целите (стратегическа и оперативни) и оценка на постигнатите резултати в съответствие с мисията и приоритетите на звеното, утвърдени от ОС на БАН при структурните промени през 2010 г.

Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин” (ИБЕ) към Българската академия на науките е национален научен център за фундаментални, научно-приложни и експертни изследвания на българския език. Приоритетните области в научните изследвания на Института за български език са:

1.1.1. Системно проучване и описание на граматичната структура и лексикалният състав на съвременния български книжовен език.

В ИБЕ се изследва функционирането на граматичната система на съвременния български книжовен език и се определят правописните и пунктуационните норми. Изучава се писмената практика и се кодифицират норми на езика, свързани с правописа и пунктуацията. Проучват се развойните процеси и съвременното състояние на българската лексика и се извършва лексикографско описание на основния лексикален фонд на българския език. Специално внимание се отделя върху най-новите явления в процеси в лексиката и фразеологията, отразяващи съвременните промени.

1.1.2. Запазване и стратегическо утвърждаване на българската национална идентичност като част от културното разнообразие в Европа и света.

Съществено място в дейността на Института за български език заема комплексното проучване на историческия развой на българския език. Изследват се писмени езикови паметници, осъществяват се проучвания както в областта на историческата диалектология, така и на съвременните български диалекти. Извършват се етимологични и ономастични изследвания. Проучването на произхода на българската лексика, съпоставителните и етнолингвистичните изследвания са определящи за изясняването не само на генезиса на българския народ, на неговата материална и духовна култура през вековете, но и за неговия принос в европейското културно пространство.

1.1.3. Разработване на електронни езикови ресурси и програмни приложения за експертна и масова употреба.

В ИБЕ се разработват езикови ресурси (компютърни едно- и многоезикови речници, едноезикови и паралелни корпуси, wordnet, Българският wordnet) и програми за тяхната обработка (за частичен синтактичен анализ, за проверка и корекция на правописа и граматиката, за категоризиране и сравняване на близостта на документи, за автоматично извличане на резюмета и др.). Институтът извършва теоретични изследвания и разработки в областта на корпусната лингвистика (с фокус върху Българския национален корпус и паралелните корпуси, които са част от него).

1.1.4. Информационно и експертно обслужване на българската държава и общество.

Общественозначима дейност на ИБЕ е кодифицирането на езиковата норма въз основа на системен анализ на съвременното състояние на езика и изработването на нормативни справочници с официален характер, чрез които се регулира писмената практика.

Лексикографската продукция на ИБЕ (преди всичко многотомният академичен *Речник на българския език*, също многотомният *Български етимологичен речник*, правописните речници, поредицата исторически речници, поредицата терминологични речници, двуезичните речници и др.) е насочена да задоволява нуждите на съвременното общество от качествени и професионално изработени справочници като източник на информация за значението, формите, употребата и произхода на българската лексика.

Сътрудниците на ИБЕ изготвят различни по характер писмени лингвистични справки и експертизи за целите на съдебната система, министерствата, общините, различни учреждения или отделни граждани.

1.2. Връзка с политиките и програмите от приетите от ОС на БАН на 23.03.2009 г. „Стратегически направления и приоритети на БАН през периода 2009–2013 г.“

Научната проблематика на ИБЕ съответства на следните основни политики от стратегическите направления и приоритети на БАН: *Науката – основна двигателна сила за развитие на националната икономика и общество, базирани на знания; Научен потенциал и изследователска инфраструктура – част от Европейското изследователско пространство; Националната идентичност и културното разнообразие в Европа и света.*

Основен обект на изследователската дейност на ИБЕ е езикът на българите, който е главен компонент на българската национална идентичност. От това се определя фактът, че научните проекти, разработвани в Института, имат общонационално значение, като допринасят за запазването и разпространяването на културно-историческото наследство на България, за съхраняването на националната идентичност и за интелектуалното развитие на българското общество. Специално внимание се отделя на тези лексикални и семантични явления, които са проява на националната специфика на българския език или черти на българската народопсихология. Българистичните изследвания по лексикология, история на езика, диалектология, етимология, ономастика, етнолингвистика, съпоставителните изследвания с други езици, проблемите на езиковедската теория и др. са принос към културното разнообразие в Европа и света, като едновременно с това открояват богатството и спецификата на българския език.

В съответствие с модерни научни методологии в ИБЕ се провеждат теоретични лингвистични изследвания, подготвят се лексикографски справочници (сред тях многотомният тълковен *Речник на българския език* и др.), издават се международно утвърдените списания „*Български език*” и „*Балканско езикознание*”.

ИБЕ е член на META-NET (Multilingual Europe Technology Alliance) – мрежа за високи постижения в областта на езиковите технологии, в която членуват 60 организации от 34 страни от ЕС. Екипът на META-NET разработи серия „*Бели книги*” за всички европейски езици, сред които и „*Българският език в дигиталната епоха / Bulgarian Language in the Digital Age*”). META-NET разработи и „*Стратегия за развитие на научните изследвания по пътя към „Многоезикова Европа 2020*”, в която показва как инвестициите в езиковите технологии могат да генерират икономически ползи и как Европа може да превърне своето езиково и културно разнообразие в конкурентно предимство.

1.3. Извършвани дейности във връзка с точка 1.2.

Изследователите в ИБЕ през 2013 г. са работили по 55 проекта – 45 колективни и 10 индивидуални. От колективните проекти 12 са международни, а 13 са етапи от многогодишни проекти. Общо 12 проекта са получили допълнително финансиране, два – от ЕК.

През отчетната година успешно завършиха два големи международни проекта – CESAR (*Централно- и южноевропейски езикови ресурси*) и ATLAS (*Система за създаване и поддържане на съдържание, базирана на езикови технологии*). Завърши и съвместният проект с екип от Института за чешки език към ЧАН „*Приложение на негативните правила при компютърната обработка на езика*”.

Съчетаването на традиционни и иновативни подходи е отразено в издадените през 2013 г. сборници с научни трудове, речници и монографични изследвания: *Проблеми на неологията в славянските езици*, *Речник на турско-българските хибридни съществителни имена*, *Улиците на София: картографиране на градската идентичност*, *Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика*, *Общеславянски лингвистически атлас (ОЛА). Серия лексико-словообразователна. Болгарские материалы. Т.1, Сборникът „70 години българска академична лексикография. Доклади от Шестата конференция с международно участие по лексикография и лексикология (24-25 октомври 2012)”, Речник на книжовния български език на народна основа (върху текст от Тихонравовия дамаскин), Златоструй: старобългарски хомилетичен свод, създаден по инициатива на цар Симеон. Текстологическо и извороведско изследване, Сборникът „Различни потреби” на Яков Крайков между Венеция и Балканите през 16 в., Паратактичните отношения в историята на българския книжовен език, Свой за чужди, чужд за своите. Бинарната опозиция свой-чужд в българската култура, Българският говор в Николаевска Терновска (Украйна), Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език, Архангелите в Библията. Приключи работата по проекта *Теоретични и практически аспекти на съпоставителните лексикални изследвания* с подтеми: *Някои аспекти на терциум компарационис в съпоставителните лексикални изследвания* и *Макротъмно черно в Стария Завет*, както и по проекта *Боянският псалтир – среднобългарски ръкопис от 13 в. Изследване и издание*. През отчетната година по инициатива на Института излезе електронно издание на изданието на *Асеманиевото евангелие* от 11 в., подготвено от проф. Й. Заимов. В чест на 110-годишнината от рождението на чл.-кор. проф. К. Мирчев беше издадено приложение на списание „*Български език*”, в което участват със статии 19 автори от ИБЕ, КМНЦ, Софийския университет и Великотърновския университет. Приет и подготвен за печат е сборник, посветен на 90-тата годишнина от рождението на проф. Й. Заимов и съдържащ доклади от конференцията по този повод, под заглавие „*Изследователските хоризонти на българската лингвистика*”.*

Продължава работата по разширяването на *Българския wordnet* – лексикално-семантична мрежа, описваща релациите между лексикалните единици в рамките на българския език и междуезиково.

Българският национален корпус се разширява и обогатява непрекъснато. В това отношение успешно се работи и в съпоставителен план по проекта *От лексикално-семантични мрежи към бази от знания: обогатяване на Българския и Румънския wordnet с морфосемантична информация*.

В рамките на основния лексикографски проект на Института – многотомния тълковен *Речник на българския език*, в който се събира, съхранява и документира лексикалното богатство на българския език от първата четвърт на 19. в. до наши дни, се работи върху томове 15 и 16. Завършено е съставянето и на поредния том 15 и предстои предаването му за печат. През 2013 г. завърши работата по изработването на том 8 на *Български етимологичен речник*, многотомно академично издание за произхода на думите в българския език – друг голям лексикографски проект на Института. Интересът към двата речника е значителен – бяха преиздадени първите томове (т. 1-4 от *Речник на българския език* и т. 1-6 на *Български етимологичен речник*). През годината в Института се работи и по други лексикографски проекти: *Български диалектен речник, разширено издание на Официален правописен речник, Речник на българския глагол, Етнолингвистичен речник на народната медицина и Терминологичен речник по екология* – от поредицата *Терминологични речници*. Успешно продължава работата по проектите: *Европейски лингвистичен атлас, Общославянски лингвистичен атлас, Изследване на българските говори на различни езикови равнища, Проучване на говорите, останали извън съвременните граници на Р България, Езикова специфика и национална идентичност, Съвременната българска антропонимна система (Мода на личните имена в България), Българската граматична мисъл от първата половина на 20 в., Глаголът и неговите категории – установяване на книжовноезиковите норми във възрожденския текст (статистическо изследване), Кодификация на правописните норми в правописните речници от началото на 20 в. (част втора), Формално представяне на българската словоизменителна морфология чрез семантични мрежи*. Някои от разработваните теми са общи и се състоят от подтеми: *Език, етнос, култура* – с подтеми: *Семантичната опозиция чист-нечист в старобългарската литература, Представата за ума в българската езикова картина на света, Растителният свят в българския фолклор; Изследване и издание на писмени паметници от 9-18 в. като част от културно-историческото наследство и националната идентичност* – с подтеми: *Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през 16 в., Новоизводните сборници и Търновският книжовен център от пред-Евтимиевата епоха, Преславските сборници: източници, състави, взаимодействия, текстология, Езикови особености на Райковския дамаскин, Картината на света в езика на българските дамаскини; Теория на българската терминология* – с подтеми: *Формиране на българската философска терминология в преводната богословска книжнина (10-14 в.), Терминологична номинация в съвременната българска обществено-политическа терминология; Изследване на българските диалекти на различни езикови равнища* – с подтеми: *Изследвания на българските говори от географската област Македония – Р Албания и Северна Гърция, Българската общност в Австрия – лингвистично, етноложко и културно-антроположко изследване, 1150 години от Великоморавската мисия на братя Кирил и Методий*. В руско-българския проект под общ наслов *Език и култура в епохата на глобализация* участието на Института е поделено между три секции: *Културната идентичност в епохата на глобализация* (Секция по етнолингвистика) – с подтеми: *„Лошото“ време в българския народен календар, Здраве и болест в диалектите и фразеологията, Злите сили в българските апокрифни молитви, Концептът „сърце“ в българската паремиялогична картина на света, Национално маркирана лексика, глобализация и превод. Реалитете в разказите на Й. Йовков и преводите им на руски език; Славянската ръкописна и старопечатна книжнина – езиково-текстологични и културологични аспекти* (Секция за история на българския език) – с подтеми: *Юридическата компилация *Notos Mosaicos* в руската и южнославянската книжнина, Езикови и преводачески школи в старобългарската книжовна традиция (класически представи и съвременни изследвания), Молитвите за всеки ден на Кирил Туровски в български книгохранилища, Епизодът „Чудото със сфунгатото“ от дамаскинското слово за мъченията и чудесата на св. Георги в Райковския дамаскин, Лингвокултурните концепти горе и долу в езика на новобългарските дамаскини, Старобългарските преводни текстове: адаптация на византийските образци и възпроизвеждане на собствена традиция, Глаголни и именни църковнославянизми в Райковския дамаскин, За един непроучен ръкопис от Котленския книжовен център - №583 от сбирката на Музея на Възраждането – Варна; Промяна на лексикалния тип на Родопската макродиалектна система* (Секция по българска диалектология и лингвистична география). През годината се работи също по съпоставителни теми с други славянски езици и по теоретични езиковедски проблеми: *Българо-полски лексикални паралели, Електронен модел за съпоставително изследване на български и словенски език на диалектно равнище, Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език (думи с начално x-/ch-), Език. Личност. Общество,*

Езикови свидетелства за националната специфика (върху съпоставителен материал), Езикова политика, езиково планиране, езиков мениджмънт (теория и практика), Език и граматика (философия на езика, философия на лингвистиката и философия на граматиката), Език, когнитивни структури и структури на съзнанието. Напредва работата и по съставянето на научни библиографии: *Българска етнолингвистика. Анотирана библиография (2000-2010)* и попълване на Архива на библиографията по терминология. Успешно продължава работата и по индивидуалните проекти: *Функционално-прагматични и лингвокултурни аспекти на именните обръщения в българския език*, *Словообразователен анализ на турско-българските хибридни съществителни имена*, *Етнолингвистичен анализ на лични имена със значения на животни и птици в българската антропонимия*.

Попълват се създадените в Института електронни архиви и бази данни: базата данни „Инфолекс“, архивът на Секцията по етнолингвистика, в Секцията по приложна ономастика се разширява и попълва електронната база данни на българската топонимия, която вече съдържа около 7000 географски имена на различен етап от тяхната обработка, обогатява се *Общият архив на научната лексика*, както и терминологичните архиви на отделните научни области. Създаден е сайт „Неолекс“, който предлага общодостъпна информация за появяващите се нови думи в българския език. Усъвършенства се компютърната програма за създаване на речници от различен жанр. Непрекъснато се обогатява *Българският национален корпус*, който към момента съдържа 1,2 милиарда думи на български език (увеличение с около 200 милиона спрямо края на 2012 г.) и 4,2 милиарда думи в паралелни корпуси на 47 други езика (увеличение с около 3 милиарда спрямо края на 2012 г.).

В периода 4-9 август Институтът беше домакин на 51-вата Годишна среща на Асоциацията по компютърна лингвистика (ACL), която се проведе под патронажа на Президента на Р България. Организатор на събитието беше Секцията по компютърна лингвистика. Това е най-голямата и престижна конференция по компютърна лингвистика в света, на която присъстваха повече от 1000 учени, сред които и най-изтъкнатите специалисти в областта. В рамките на конференцията бяха представени най-новите научни и научно-приложни разработки в областта на компютърната лингвистика и обработката на естествените езици. Сред партньорите на събитието са: Baidu Inc, MTel, Google Inc., Microsoft Research, Ontotext, Xerox Research Centre Europe и др.

Секцията за история на българския език съвместно с Катедрата по общо езикознание и история на езика на ПУ П. „Хилендарски“ организира еднодневна научна конференция в памет на нашия колега доц. д-р В. Василев и по случай неговата 70-годишнина. На 15-и май беше проведена и традиционната вече научна сесия във връзка с празника ан ИБЕ – 71 години от неговото създаване.

1.4. Полза / ефект за обществото от извършваните дейности по точка 1.3.

От голямо значение за работата на публичните институции на всички равнища и за обществото като цяло е издаването на справочници с нормативен характер. През 2013 година се работеше върху разширяването на *Официален правописен речник на българския език* и на *Речник на българския глагол*, който е част от него. Като систематизират и представят в достъпен вид книжовноезиковите норми, правописните речници имат важно значение за пълноценното и правилното използване на българския книжовен език.

Авторитетни и значими трудове като многотомния академичен *Речник на българския език*, *Българския диалектен атлас*, *Българския етимологичен речник*, *Българския wordnet*, които имат както теоретично, така и научно-приложно значение, намират широко приложение в редица хуманитарни научни направления, използват се от различни образователни и културни институции. Широк обществен интерес предизвикват и другите речници, изработени в ИБЕ, което показва, че те задоволяват обществена необходимост като източници на информация за българската лексика и фразеология.

Публикуваните нови теоретични изследвания от областта на лексикологията, историята на езика, диалектологията, етимологията, етнолингвистиката, ономастиката и др. допринасят за изясняване на въпросите за корените на славянското езиково единство в културното разнообразие в Европа и в света и едновременно с това – за утвърждаване на българската национална идентичност. Подобни изследвания представляват интерес не само за научни работници, преподаватели, студенти, учители, културни дейци, но и за широката общественост.

В ИБЕ се създават, съхраняват и разпространяват разнообразни научни материали, езикови архиви и корпуси, които сами по себе си представляват национално богатство с уникален характер. Езиковите архиви имат важно значение за лексикологията и лексикографията, за диалектологията, за историята на езика, за етимологията, етнолингвистиката, за славистиката, балканистиката, европеистиката, за други хуманитарни науки, както и за запазване на духовната култура. Порталът за лингвистична информация „Инфолекс“ включва библиографска система, синонимен, антонимен и

неологичен речник и регистър на фразеологизмите в българския език и обогатява възможностите за онлайн достъп на широк кръг потребители до качествени и професионално изработени езикови ресурси.

Научната дейност на изследователите от Института за български език през 2013 г. беше отразена в значителен брой научни публикации: 193 отпечатани научни изследвания, от които 14 монографии, 68 публикации в реферирани и индексирани български и чуждестранни издания, 111 публикации – в нереферирани издания, както и 117 труда, приети за печат (7 монографии, 10 публикации в реферирани издания и 100 – в нереферирани). Научно-популярните публикации са 63 (60 отпечатани и 3 – под печат). Цитиранията и рецензиите за трудове на членове на Института през годината са общо 213. Важен фактор за оценка на качеството на резултатите е интересът на научната общност в България и чужбина, както и на българското общество към публикуваните трудове – монографии, речници, атласи и др., и търсенето им на книжния пазар. Част от получените резултати се разпространяват по електронен път – като електронни публикации, корпуси, речници, езикови бази данни, при което качеството се оценява по интереса към тях – брой на посещенията и заявките към базите от данни.

1.5. Взаимоотношения с институции

Традиционно учени от ИБЕ си сътрудничат с други звена на БАН. В проекта *The Cultural Exchange and the Creation of a Common Space. The Example of the Traveling Books* с Румънската академия на науките от българска страна участват КМНЦ, Институтът за исторически изследвания и Институтът за български език.

През 2013 г. продължи съвместното сътрудничество с български университети по разработването на редица научни проекти. В рамките на договор по Схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ: *Подкрепа за развитието на докторанти, постдокторанти, специализанти и млади учени* по Оперативна програма *Развитие на човешките ресурси* към Европейския социален фонд, се разработва проектът *Интегриране на нови практики и знания в обучението по компютърна лингвистика* съвместно със Софийския университет. ИБЕ е партньор на Софийския университет по проекта *Информатика, граматика, лексикография*, финансиран от Европейския социален фонд чрез ОП *Развитие на човешките ресурси*, като и по проекта *E-Medievalia (Електронни ресурси за дистанционно обучение по медиевистика)*, финансиран от ЕСФ и ГД СФМОН към МОН.

В проекта *CESAR – Централно- и южноевропейски езикови ресурси* (CIP-ICT-PSP.2010.6.1), финансиран по програмата на ЕС ICT PSP, са привлечени като участници учени от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Институтът за български език е член и META-NET – европейска мрежа за високи постижения в областта на езиковите технологии, и на Европейската федерация на националните езикови институти (ЕФНЕИ).

През 2013 г. продължиха активните контакти с медиите за популяризиране на научните постижения и събития, както и коментари по някои въпроси на езиковата култура. Учените от Института са участвали в над 45 интервюта, в това число по Българската национална телевизия и Българското национално радио, публикували са свои научно-популярни материали в редица издания.

1.6. Общонационални и оперативни дейности, обслужващи държавата

1.6.1. Практически дейности, свързани с работата на национални правителствени и държавни институции, индустрията, енергетиката, околната среда, селското стопанство, национални културни институции и др. (относими към получаваната субсидия).

Служба *Езикови справки и консултации* е създадена с основната цел да осигурява експертна помощ по въпросите на правописа, правоговора и пунктуацията в съвременния български книжовен език за министерства, съдебна система, фирми, обществени организации, електронни и печатни медии, издателства, частни лица. Издадените от Института правописни речници са важни справочници, защото чрез тях се регламентират правилата за писмено общуване в различни обществени сфери. Разширяването на издадения през 2012 г. *Официален правописен речник* е сред приоритетите на дейността на Института поради високата му значимост за писмената комуникация. През 2013 година Секцията за съвременен български език работи над *Речник на българския глагол*, който е част от предстоящото разширено издание на *Официалния правописен речник*. Българският езиков департамент на Главна дирекция *Писмени преводи* на Европейската комисия в Люксембург организира семинар на тема *Новият български правописен речник* с участие на Секцията за съвременен български език. Членове на Секцията за съвременен български език са участвали и в обучителен семинар на тема *Актуални проблеми на правописа и пунктуацията*, организиран от Филологическия факултет на Пловдивския университет. Една от авторките на *Официален правописен речник* е съавтор на учебника за гимназисти и зрелостници *Българският език в правила и задачи*.

Учени от Института активно участват в специализирани радиопрограми (предаването „За думите“ по програма „Христо Ботев“ и неговата рубрика „По следите на думите“, „Радиоенциклопедия“ по програма „Христо Ботев“, „Отличен б“ по Радио Варна, програма „Днес“ по Радио Благоевград). Традиционно се поддържа серията „Езикова култура“ в списание „Български език“. В последните месеци на годината беше възобновена рубриката „Език мой“ по БНТ.

Учените от Института осъществяват разнообразна експертна дейност, част от която подпомага работата на различни институции, включително и в чужбина, като разработват писмени експертни оценки и становища за различни държавни институции, за съдебната власт, общините и др. за изясняване на значенията на думи и словосъчетания, термини, лични и географски имена. Повечето хабилиитирани сътрудници на Института са участвали в научни журита по конкурси за академични длъжности и научни степени в различни български университети и институти на БАН.

Разработените в Института електронни езикови ресурси и компютърните програми за тяхната автоматична обработка са интегрирани в различни съвременни компютърни приложения, подпомагащи обществото – автоматично резюмиране на големи по обем документи за нуждите на администрацията, медиите и библиотеките, автоматично търсене на съответните документи в дадена област и др. Създадените в Секцията по компютърна лингвистика езикови ресурси - корпуси, компютърни речници, програми за обработка на текста и т. н., имат непосредствена връзка с евроинтеграцията – приложими са при машинен превод, автоматично извличане на информация и др.

Сътрудници на Института участваха в работата по проекта *European Language Monitor* на Европейската федерация на националните институции за език, чиито цели са изследване на езиковата ситуация и езиковата политика в страните – членки на ЕС.

Съществена научна и приложна стойност има изграждането на електронна база на географските имена. Предстои включването на българския материал в Общоевропейската ономастична база данни. В Секция Приложна ономастика се изготвят сертификати за произхода и значението на географските имена. С голяма обществена важност е проучването на съвременната българска антропонимна система, което ще допринесе за възраждането, популяризирането и запазването на българския облик на личноименната ни система като част от националната идентичност. В Секцията Приложна ономастика се изработват и сертификати, удостоверяващи произхода и значението на българските лични и фамилни имена.

Институтът е признат научен център по езикови въпроси в страната. Мненията на неговите специалисти са търсени и високо ценени. По искане на МОН е изработено становище за адекватността на учебниците по български език и литература спрямо съвременното развитие на науката, актуалното състояние на обществото и степента на психологическа зрялост на учениците, както и за новите учебни програми по български език от 5. до 12. клас. Институтът своевременно отговаря на актуалните езикови въпроси в обществото и разпространи становище за правилото за употреба на пълния и краткия член, изработени бяха правила за кампанията „Писаното остава. Пиши грамотно“, проведена съвместно с агенция Publicis.

Учени от Института сътрудничат и на неправителствени организации. Съвместно с ВМРО и Дружеството на българите в Р Косово е организирано провеждането на курс по български език за младежи от български произход в гр. Призрен. В сътрудничество с НПО Фондация „Българска памет“ е осъществен цикъл лекции за ученици от български произход от Украйна, Молдова, Западните покрайнини и Македония, както и организирането и честването на 1150-годишнината от Великоморавската мисия на братята Кирил и Методий. Секцията за история на българския език активно участва в националните чествания на тази годишнина под патронажа на Президента на Р България г–н Р. Плевнелиев. Учените от Института вземат участие в национални чествания на годишнини на видни български обществени дейци и учени, както и на исторически събития, с доклади и речи. Канени са да представят книги, включително и в чужбина. Проф. д-р А. Чолева представи книгата на заместник-председателя на Босненската академия на науките академик И. Пашич „Тракийското име Босна и траките в Босна“ на официално представяне в Сараево, а доц. д-р Г. Митринов - книгата „Българското управление във Вардарска Македония (1941-1944)“ в Културно-информационния център в Скопие. Доц. д-р Ив. Карачорова представи диска с електронния вариант на изданието на Асеманиевото евангелие от 11 в., подготвено от проф. Й. Заимов.

Учените от Института за български език, които се ползват с висок авторитет в научната общност, изготвят рецензии и становища в конкурси за научни степени и длъжности. Много от тях членуват в национални и международни научни организации, в наши и международни редакционни колегии и организационни комитети за научни форуми, участват като председатели или членове в изпитни комисии в рамките на Академията и извън нея.

1.6.2. Проекти, свързани с общонационални и оперативни дейности, обслужващи държавата и обществото, финансирани от национални институции (без Фонд „Научни изследвания“), програми, националната индустрия и пр. – до ТРИ най-значими проекти.

ИБЕ е водеща организация, бенефициент по проекта „Интегриране на нови практики и знания в обучението по компютърна лингвистика” (BG051PO001-3.3.06-0022-C0001/ 19.03.2012), финансиран от Европейския социален фонд чрез Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”. Партньор на Института е Софийският университет. Целта на проекта е прилагане и надграждане на придобитите по време на обучението знания и умения на докторанти, постдокторанти, специализанти и млади учени за формиране и динамично развитие на научни знания и преподавателски умения и практическата им реализация в областта на компютърната лингвистика в съответствие с най-добрите световни практики.

ИБЕ е партньор на Софийския университет и други два проекта: „Информатика, граматика, лексикография” (BG051PO001-3.3.06-0024-C0001), финансиран от Европейския социален фонд чрез ОП „Развитие на човешките ресурси”, който има за цел създаването на електронен исторически речник и попълване на електронния диахронен корпус, както и E-Medievalia (Електронни ресурси за дистанционно обучение по медиевистика), финансиран от ЕСФ и ГД СФМОН към МОН – BG051PO001-4P3P04-0004.

2. РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНАТА ДЕЙНОСТ ПРЕЗ 2013 г.:

Критериите, използвани за избора на едно научно постижение в различните категории сред многобройните научни трудове на учените от Института за български език, заслужаващи да бъдат отличени, са:

1. Трудът е резултат на планова тема на ИБЕ;
2. Трудът е резултат на колективна планова разработка;
3. Трудът е публикуван (включително електронно) и носи гриф на ИБЕ;
4. Трудът разглежда по-обща проблеми или описва по-голямо количество езикови данни;
5. Трудът представя различни подходи на анализ;
6. Трудът е награден;
7. Трудът е получил допълнително финансиране;
8. За труда има публикувана положителна рецензия.

2.1 Не повече от ЕДНО най-важно и ярко научно постижение

Проблеми на неологията в славянските езици. София: АИ „Проф. М. Дринов”, 2013 , 358 с. ISBN 978-954-322-636-8.

Трудът включва разработки на автори от България, Чехия, Полша и Украйна. Посветен е на обновяването на лексиката в славянските езици в края на 20. и началото на 21. в. Разгледани са проблеми, свързани с някои общи въпроси от областта на славянската неология, особеностите на определени типове словообразователни неологизми, процесите на неосемантизация, адаптацията и словообразователния потенциал на новите заемки, някои когнитивни аспекти на неологизацията, както и лексикографското представяне на неологизмите в славянските езици.

2.2 Не повече от ЕДНО най-важно и ярко научно-приложно постижение

Л. Василева, Т. Вендина, Е. Вълчева, Хр. Дейкова, С. Керемедчиева, К. Първанов. *Общославянский лингвистический атлас (ОЛА). Серия лексико-словообразовательная. Болгарские материалы.* Т.1 Животный мир. Т.2 Животноводство. Т.3 Растительный мир, Т.8 Професии и общественная жизнь. Отговорен редактор проф. Т. И. Вендина. Москва – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2013, 240 с. ISBN 978-5-4469-0004-6.

Трудът обединява българските материали от лексикално-словообразователната серия на *Общославянския лингвистичен атлас*. Публикуването на тези материали предоставя на научната общественост нови данни за сходствата и различията между славянските диалекти в областта на лексиката и словообразуването и дава възможност съществено да се допълни лингвистичната информация за членението на съвременните славянски езици на диалектно равнище.

3. Международно научно сътрудничество на звеното

Международното сътрудничество на учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” се осъществява чрез съвместни проекти с престижни университети и научни центрове.

3.1. В рамките на договори и спогодби на ниво Академия

Основните партньори в международно сътрудничество на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” на равнище академии са академиите на науките на редица славянски страни. През 2013 г. продължи сътрудничеството с академии на науките в следните страни:

Чешка академия на науките – Институт за чешки език (два проекта: *Неологизмите в българския и чешкия език – теоретични и лексикографски аспекти* и *Приложение на негативните правила при компютърната обработка на езика*).

Руска академия на науките – Институт по славянознание (проект *Език и култура през епохата на глобализация*).

Полска академия на науките – Институт по славистика (два проекта – *Българско-полски лексикални паралели* и *Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език – думи с начално X-/CH-*).

Словашка академия на науките – Славистичен институт „Ян Станислав” (проект *Българско-словашки речник*), Институт за езикознание „Л. Щур” (проект *Компютърни лексикографски подходи, използвани за словашки и български речници и справочни издания*).

Румънска академия на науките – Институт за изкуствен интелект (проект *От лексикално-семантични мрежи към бази от знания: обогатяване на Българския и Румънския wordnet с морфо-семантична информация*), Институт за история „Николае Йорга”, съвместно с ИИИ и КМНЦ (проект *The Cultural Exchange and the Creation of a Common Space: the Example of the Traveling Books*).

3.2. В рамките на договори и спогодби на институтско ниво

През 2013 г. учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” работиха по научни проекти в сътрудничество с учени и научни структури от други европейски страни в рамките на междуинститутски договори и спогодби. Институтът е партньор в два европейски проекта, финансирани по програма ICT PSP на Европейската комисия. В проекта CESAR – *Централно- и южноевропейски езикови ресурси*, сътрудничеството е с изследователски групи от Института за унгарски език, Университета в Белград, Университета в Загреб, Словашката академия на науките и Полската академия на науките. В проекта ATLAS – *Система за създаване и поддържане на съдържание, базирана на езикови технологии*, партньори на ИБЕ са Полската академия на науките, Университетът в Задар, Университетът в Яш, Университетът в Хамбург, DFKI – Германия, Институт за технология и развитие – България, както и две частни компании: Атлантик – Гърция, и Тетраком – България. Престижно е участието на Института в изработването на Общославянския лингвистичен атлас, в който участват всички славянски страни, и на Европейския лингвистичен атлас – дело на научни колективи от европейските страни.

Основните насоки на международното сътрудничество на учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин” през 2013 г. са свързани със задълбочаване и разширяване на контактите с колеги от чуждестранни академични институции за създаването на общи теоретични и научно-приложни разработки, което бележи все по-успешното интегриране на учените от Института в европейската научна инфраструктура. Активността на учените и научните екипи от Института продължава да е насочена към съвместни българистични и съпоставителни теоретични изследвания, като в същото време се увеличава и броят на общите разработки с научно-приложен характер, които са предназначени за по-широк кръг потребители извън научните среди. Перспективите за международно сътрудничество са свързани с още по-активното търсене на теми от общ интерес с партньори от европейски институти и университети и с разширяването на кръга на партньорите в това сътрудничество. Показателен за усилията на учените от Института е проектът *Електронен модел за съпоставително изследване на български и словенски език на диалектно равнище* по програма за двустранна сътрудничество между България и Словения (договор с Университета в Люблина), с ръководител доц. д-р Л. Антонова, финансиран от Национален фонд „Научни изследвания” към МОН.

Като най-значими международни проекти, в които участва Институтът за български език „Проф. Л. Андрейчин”, с оглед на мащаба на научно сътрудничество и на значимостта на поставените научни цели може да се посочат следните два проекта:

Международен проект CESAR: Централно- и южноевропейски езикови ресурси (CIP-ICT-PSP. 2010.6.1), финансиран по програмата на ЕС ICT PSP.

Основните резултати от проекта са идентифицирането, увеличаването, подобряването, стандартизацията и разпространението на широк кръг от езикови ресурси и програми за обработване на езика. Към Института за български език е създаден център – част от международната верига МЕТА-СПОДЕЛЯНЕ, посредством който се правят достъпни за потребителите 34 езикови ресурса и програми за тяхната обработка. 19 от езиковите ресурси и програми за обработка на езика са разработени в Секцията по компютърна лингвистика, 4 – в Секцията за българска лексикология и лексикография, останалите в Софийския и Пловдивския университет.

Международен проект ATLAS (Applied Technology for Language-Aided CMS, No 250467), финансиран по програма ICT PSP: CIP-ICT-PSP-2009-3.

Основната цел на проекта е създаването и управлението на многоезиково съдържание в интернет. Основно постижение на проекта е интеграцията на езикови технологии в уеб базирана система за управление на съдържание. В резултат от работата по проекта свободно се разпространява i-Publisher – платформа за създаване и поддържане на съдържание, на базата на която са разработени: iLibrarian – библиотека за дигитални документи, и EUDocLib - библиотека с европейски правни документи.

4. УЧАСТИЕ НА ЗВЕНТО НА ПОДГОТОВКАТА НА СПЕЦИАЛИСТИ

Учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ активно участват в преподавателската дейност на значителен брой български университети из цялата страна, което е признание за техния висок професионализъм и авторитет в научната общност. Това много ценно и перспективно сътрудничество вече е традиция за учените от Института, като то допълва по оптимален начин научната им дейност.

Разнообразни форми на преподавателска дейност:

- Изнасяне на лекционни курсове в бакалавърски и магистърски програми във висши учебни заведения (общо 2335 часа).

- Лектори в страната: проф. д.ф.н. М. Алмалех, проф. д.ф.н. В. Мурдаров, проф. д.ф.н. М. Цибранска-Костова, проф. д-р Св. Коева, проф. д-р А. Чолева, доц. д-р М. Димитрова, доц. д-р Т. Александрова, доц. д-р Ив. Карачорова, доц. д-р Р. Станчева, гл. ас. д-р М. Томов, гл. ас. д-р Хр. Дейкова, гл. ас. д-р В. Стойкова.

- Лектори в чужбина: гл. ас. д-р И. Панчев в Одеса, Украйна.

- Провеждане на упражнения и семинари във висши учебни заведения (общо 1475 часа): проф. д-р А. Чолева, доц. д-р Ив. Карачорова, гл. ас. д-р Хр. Дейкова, гл. ас. д-р В. Стойкова, гл. ас. д-р А. Атанасова, гл. ас. д-р И. Панчев, ас. М. Гарова, ас. А. Лазарова, ас. д-р Й. Трифонова, ас. Б. Ризов, ас. Хр. Кукова.

- Висши учебни заведения в страната: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет, Национална академия за театрално и филмово изкуство, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, Университет по библиотекознание и информационни технологии.

- Висши учебни заведения в чужбина: Одески национален университет „И. И. Мечников“.

- Ръководство на докторанти: чл.-кор. д.ф.н. Мария Попова, проф. д-р Св. Коева, проф. д.ф.н. М. Цибранска, доц. д-р А. Пачев, доц. д-р С. Колковска.

- Ръководство на дипломанти: гл. ас. д-р Хр. Дейкова, ас. д-р Й. Трифонова, гл. ас. д-р И. Панчев.

Други форми на участие на учени от Института в подготовка на специалисти:

Учени от Института участваха активно програмата за обучение на студенти „Студентски практики“ (проект BG051PO001 – 3.3.07-0002 в рамките на ОП РЧР 2007-2013, с бенефициент МОН) - проф. д.ф.н. М. Цибранска, проф. д-р Св. Коева, доц. д-р Я. Милтенев, доц. д-р М. Димитрова, доц. д-р Л. Антонова, доц. д-р Сл. Керемедчиева, доц. д-р Л. Василева, доц. д-р М. Китанова, доц. д-р М. Витанова, доц. д-р А. Кочева, гл. ас. д-р Н. Паскалев, гл. ас. д-р К. Първанов, гл. ас. д-р И. Гаравалова, гл. ас. д-р К. Мичева, гл. ас. д-р Й. Кирилова, гл. ас. д-р Н. Николова, гл. ас. д-р В. Стойкова, гл. ас. д-р Хр. Дейкова, гл. ас. д-р Цв. Димитрова, гл. ас. д-р Св. Лесева, гл. ас. д-р Цв. Георгиева, ас. Й. Трифонова, ас. М. Гарова, ас. М. Котева. По тази програма през настоящата година в Института бяха обучавани 191 студенти от различни университети в София и страната.

По проекта „Интегриране на нови практики и знания в обучението по компютърна лингвистика“ утвърдени учени обучават шестима докторанти, 13 млади учени, постдокторанти и специализанти от СУ и Института. През годината в рамките на проекта са проведени 8 представления на самостоятелни разработки от младите учени и 2 половиндневни научни сесии. Участниците в проекта са били част от две работни групи: Електронни речници и Синтактични парсери, в рамките на които са проведени 26 работни срещи с различни експерти.

Проведени са и следните курсове:

- Доц. д-р Л. Антонова – курс по български език за кандидат-студенти от български произход от Република Косово (Дружество на българите в Косово) – 40 часа.

- Доц. д-р Г. Митринов – обучение на кандидат-студенти по български език и литература в Република Македония по Национална програма „Роден език и култура зад граница“ – проект на МВНР и МОМН и на сдружение „Хоризонти“ – Охрид – 50 часа.

- Доц. д-р А. Кочева – лекции на ежегодния семинар на Фондация „Българска памет“ за ученици от българската диаспора – 8 часа.

Доц. д-р Л. Антонова, гл. ас. д-р И. Гаравалова – преподаватели в първото училище за изучаване на български език, история и култура в гр. Призрен, Р Косово, финансирано от програмата „Роден език и култура зад граници”.

Проф. д.ф.н. М. Цибранска-Костова – спецкурс „Старобългарски език. История на българския език” в Докторантското училище на БАН.

Проф. д-р Е. Мирчева – спецкурс „Дамаскините в българската книжовно-езикова традиция” в Докторантското училище на БАН.

5. ИНОВАЦИОННА ДЕЙНОСТ НА ЗВЕНТО И АНАЛИЗ НА НЕЙНАТА ЕФЕКТИВНОСТ

5.1. Осъществяване на съвместна иновационна дейност с външни организации и партньори, вкл. поръчана и договорирана с фирми от страната и чужбина

Институтът е партньор с българската компания Тетраком. В резултат на сътрудничеството е създадена интернет базирана система за управление на съдържание, съчетана с приложения за компютърна обработка на езика, които предлагат автоматично измерване на близост между съдържанието на документи и категоризация.

От съществено значение при изпълнението на проекта „Електронна база данни на микротопонимията от Западна България” е партньорството на Секция Приложна ономастика със Сирма Медия АД. За целта е създадена програма за въвеждане и обработка на информацията – географска, ономастична, историческа и етнографска.

6. СТОПАНСКА ДЕЙНОСТ НА ЗВЕНТО

Информацията е изготвена по данни, предоставени от главния счетоводител на Института за български език Ек. Субева.

6.1. Осъществяване на съвместна стопанска дейност с външни организации и партньори, вкл. поръчки от фирми от страната и чужбина.

Няма

6.2. Отдаване под наем на помещения и материална база.

Институтът за български език отдава под наем помещение с размер 15.5 кв.м.

7. КРАТЪК АНАЛИЗ НА ФИНАНСОВОТО СЪСТОЯНИЕ НА ЗВЕНТО ЗА 2013 Г.

Разпределената субсидия в началото на годината е 773 236 лв. Предоставената фактически субсидия е в размер на 848 600 лв. Утвърдената планова численост на персонала за 2013 г. е 81 щатни бройки, а фактически заетите са средно 76, а средната брутна работна заплата е 8693,76 лв. Субсидията се разпределя за следните разходи:

Фонд работна заплата – 660 726,00 лв.

За осигуровки от работодател – 118 123,00 лв.

За обезщетения и болнични – 4 039,00 лв.

За защити за научни степени – 5000,00 лв.

Стипендии на трима докторанти – 12 600,00 лв.

За ТБО /такса битови отпадъци/ – 1 794,00 лв

Бюджетната субсидия е изразходвана за заплати и осигурителни вноски на персонала по трудови правоотношения, стипендии на докторантите, обезщетения по КТ, за провеждане на процедури - „доктор” и „професор”, за заплащане на режийните разходи и неотложни ремонти. Към края на годината ИБЕ няма неизплатени задължения към доставчици на стоки и услуги.

Приходите на Института са основно от договори по международни програми на обща стойност – 479 653,00 лв. Институтът е върнал безлихвен заем на партия „Развитие” в размер на 154 000 лв.

Независимо от намалената бюджетна субсидия 2013 г. може да се отчете като относително стабилна за ИБЕ, тъй като не се наложи намаляване на обема на работа или на щата. Това обаче не променя факта, че при изпълнението на научноизследователските си дейности някои секции на ИБЕ изпитват явен недостиг на финансови средства за провеждане на теренни проучвания за събиране на материали, за закупуване на литература, за участие в конференции и за публикуване на готовата научна продукция.

8. СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ НА ЗВЕНТО В ИЗДАТЕЛСКАТА И ИНФОРМАЦИОННАТА ДЕЙНОСТ, ПРЕПОРЪКИ

Показателен факт за изследователската активност на учените от Института за български език е внушителният брой публикации (монографии, речници, статии, научно-популярни статии и др.), излезли през 2013 г. (252) и приети за печат (124).

Двете издавани от Института за български език списания „Български език” и „Балканско езикознание” се нареждат сред най-престижните и търсени издания по българско и балканско езикознание, включени са и в листата на ERIH (списък на Европейската научна фондация в Страсбург на издаваните по света списания в областта на хуманитарните науки). В тях публикуват свои трудове не само учени от Института, но и специалисти от други научни центрове към БАН, от много български университети, а също и учени от чужбина.

Висока оценка заслужават усилията на учените от Института за български език за разпространение и популяризиране на резултатите от научната им дейност както в научните среди, така и сред по-широки кръгове от обществото. За 2013 г. отчитаме 23 участия в конференции в чужбина и 71 участия на конференции у нас, както и активно участие в голямото научно събитие на годината - III международен конгрес по българистика, проведен през месец май в София (37 участници с доклади). Важна насока в дейността на изследователите от Института за популяризиране на резултатите от техните разработки са участията им в публични изяви. През 2013 г. са отбелязани повече от 90 медийни изяви на учени от Института чрез участия в пресконференции, радио- и телевизионни предавания, интервюта в печатните медии, представяния на книги и речници и др. Положителна е тенденцията все повече учени от Института да се включват в популяризирането на резултатите от своите разработки и проучвания. През 2013 г. активно участие в тази дейност взеха: проф. д.ф.н Вл. Мурдаров, проф. д-р А. Чолева, проф. д-р Св. Коева, гл. ас. д-р Хр. Дейкова, доц. д-р Г. Митринов, проф. д.ф.н. М. Цибранска, проф. д-р Е. Мирчева, доц. д-р Р. Станчева, доц. д-р Л. Антонова, гл. ас. д-р В. Мичева, ас. А. Манолева.

В резултат на все по-активното включване на учени от Института в медийни изяви Институтът вече има видимо присъствие в публичното пространство. Показателен е и стремежът на голяма част от учените да публикуват свои разработки в интернет и да осигуряват достъп до създадени от тях езикови ресурси през интернет, което дава възможност на повече хора (включително и неспециалисти) да се запознаят с тях и да ги използват.

Приложения към Годишния отчет на Института за български език за 2013 г.:

Таблица с приложения.

Списък с публикациите и цитиранията.

Информация за Научния съвет на звеното.

Копие от Правилника за работа в звеното.

Списък на използваните в отчета и приложенията към него съкращения.

Директор на ИБЕ: проф. д-р Светла Коева